

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра археології, етнології та культурології ФІМВ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта
Предметна спеціальність	014. 07 Середня освіта. Географія
Освітня програма	Географія
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	українська

Робоча програма навчальної дисципліни «Історія та культура України» для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014.07 Середня освіта. Географія освітньої програми «Географія».

Розробники: Славік Ю. В., к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та культурології ФІМВ

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри археології, етнології та культурології

протокол № 10 від «29» червня 2021 р.

Завідувач кафедри Керецман Н. П.

Схвалено науково-методичною комісією факультету історії та міжнародних відносин

протокол № 7 від «30» червня 2021 р.

Голова науково-методичної комісії Мишко С.А.

© Славік Ю. В., 2021 р.

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	1-й	1-й
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,4 самостійної роботи студента – 4	1-й	1-й
	Лекції:	
	24	6
	Практичні (семінарські):	
	20	6
Вид підсумкового контролю: усний	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: залік	Самостійна робота:	
	46	78

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія та культура України» є формування у студента відповідної активної соціальної та громадської позиції, підвищенні рівня духовної культури, культури спілкування і діяльності для сприяння їх соціалізації, активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, вміння визначити вклад національних цінностей у загальнолюдські; формувати історичну свідомість як основу всієї суспільної свідомості; привити самостійні, творчі, пізнавальні навички підходу до історичного минулого та реального сьогодення.

Завдання навчальної дисципліни:

- виробити навички системно аналізувати основні етапи розвитку минулого українського народу
- виховання у студентів особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних ціннісних орієнтацій, сприйняття ідей гуманізму та демократизму, патріотизму та взаєморозуміння між народами на основі усвідомлення досвіду історії.
- з'ясувати роль і місце в історії України різних її регіонів та окремих історичних постатей підготовка до свідомої активної участі в суспільному житті Української держави, усвідомлення її ролі і місця в Європі і світі.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких **загальних компетентностей**:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 9. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Фахових та предметних компетентностей:

ФК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків

ФК 6. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.

ПК 3. Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі (світу), материків і океанів, України.

ПК 6. Здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України та свого регіону.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна вивчається на I курсі і, відповідно до структурно-логічної схеми освітньої програми, опанування дисципліни не потребує попереднього вивчення освітніх компонентів освітньої програми.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «**Географія**», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Знає основні історичні етапи розвитку предметної області.	ПРН - 1
Уміє використовувати інструменти демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності.	ПРН - 6
Уміє застосовувати міжнародні та національні стандарти і практики в професійній діяльності.	ПРН - 7
Здатний цінувати різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва	ПРН - 11
Усвідомлює цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України	ПРН – 12

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «**Історія та культура України**»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Знати історичні етапи розвитку держави	ПРН - 1
Використовувати інструменти демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності	ПРН - 6
Застосовувати міжнародні та національні стандарти і практики в професійній діяльності	ПРН - 7
Цінувати різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва	ПРН - 11
Усвідомлює цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України	ПРН – 12

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: лекції; семінарські заняття, консультації.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: усне опитування на семінарських заняттях

Форма модульного контролю: у формі контрольної роботи за темами змістовних модулів.

Форма підсумкового семестрового контролю: іспит у формі усної перевірки знань

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 ... – теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 ... – теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	11	40	11	40
Презентація	1	10	1	10
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

При оцінюванні знань враховується в першу чергу повнота, правильність і вичерпність відповідей на поставлені в модульних контрольних роботах запитання. Відомість результатів оформлюється за системою ECTS.

Оцінка «відмінно» виставляється, якщо під час проведення контролю було виявлено:

1. Наявність у студента всебічних, повних, глибоких інтегрованих знань програмового матеріалу, вміння вільно виконувати завдання запропонованого варіанту.
2. Вміння студента в письмовій та усній формі чітко, вичерпно і правильно викласти відповіді на питання запропонованого варіанту.
3. Глибоке розуміння студентом взаємозв'язку головних понять і положень предмета, розуміння значення цих положень і понять для майбутньої професії.

4. Високий рівень підготовленості студента з питань курсу до подальшої роботи над вдосконаленням рівня своєї професійної кваліфікації.

У відповідях студентів не має бути значних помилок. Відмінно виконана робота демонструє наявність у студента творчих здібностей.

Оцінка «добре» виставляється, коли студент письмово відповів на всі запитання, засвоїв всю навчальну програму курсу. У відповідях, які оцінені на «добре», можлива не більш як одна незначна помилка або виявлено декілька неточностей. Студент спроможний з допомогою літератури ліквідувати всі недоліки у відповідях.

Оцінка «задовільно» виставляється, коли студент дав відповіді на питання всіх завдань, але при цьому можуть проявитися певні прогалини у засвоєнні програми курсу. У відповідях, які оцінені на «задовільно», можуть зустрітися не більше як одна груба помилка або декілька значних та істотних неточностей.

Оцінка «незадовільно» виставляється за роботу, яка засвідчує про наявність у студента великих та суттєвих прогалин у знаннях основного матеріалу курсу, а у наявних його письмових відповідях є як принципові, так і грубі помилки. Студенти, які не представили письмові відповіді на модульних контрольних роботах, вважаються такими, що одержали оцінку «незадовільно».

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни «Історія та культура України» здійснюється у формі екзамену, який проводиться в усній формі. Результати оцінюються за такою шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Шкала оцінювання: національна та ECTS			
Сума балів за всі види навчальної діяльності	ОцінкаECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Екзамен та диференційований залік	Залік
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	

За бажанням студента результуюча підсумкова оцінка може бути визначена як інтегрована оцінка засвоєння всіх тем дисципліни і кількісно дорівнює середньому арифметичному балів, отриманих за кожний модуль.

Переведення результатів, отриманих за 100-бальною шкалою оцінювання в національну та шкалу за системою ECTS здійснюється за наступною схемою:

Студент, який отримав за результатами підсумкового контролю оцінку «незадовільно» (35-59 балів), зобов'язаний перекласти екзамен.

Результати підсумкового контролю знань заносяться до екзаменаційної відомості.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1

ТЕМА 1 Вступ. Предмет, завдання, значення історії України, її періодизація.

Історіографія та джерела курсу. Концепція курсу. Періодизація історії України. Форми і методи вивчення курсу: лекції, семінари, самостійна робота, консультації, їх суть і методика проведення.

ТЕМА 2. Первіснообщинний лад. Найдавніші цивілізації на території України.

Поява і розселення людей на території України. Найдавніші стоянки, Найдавніші землероби та скотарі на території України. Трипільська культура. Скіфи - розселення та заняття. Розквіт скіфської держави. Сармати. Грецькі міста-колонії в Північному Причорномор'ї. Давні слов'яни - розселення, заняття. Писемні джерела. Суспільне життя. Слов'яни під час Великого переселення народів. Зародження сучасних східно-слов'янських народів.

ТЕМА 3. Київська Русь та Галицько-Волинська держава

Розселення східнослов'янських племен на території України. Державотворчі процеси в Середньому Подніпров'ї. Утвердження династії Рюриковичів. Походження назви Русь. Норманська теорія. Перші Київські князі. Походи на Візантію. Київська держава за князювання Ольги та Святослава, В.Великого, Ярослава Мудрого, В.Мономаха. Внутрішньополітичні реформи. Хрещення Русі. Формування державної території. Зовнішньополітична діяльність. Міжусобна боротьба. Боротьба з кочовиками. Галицько-Волинська держава - правонаступниця Київської держави. Причини політичної (феодальної) роздробленості, її сутність та наслідки. Політичний і економічний розвиток Київського, Переяславського, Чернігово-Сіверського, Волинського, Галицького та інших князівств - середини XII - першої половини XIII ст. Утворення Галицько-Волинського князівства - 1199 р. Роман Мстиславич. Данило Романович. Запад Галицько-Волинського князівства

ТЕМА 4 Українські землі під владою іноземних держав (друга половина XIV - перша половина XVI ст.).

Боротьба Польщі, Угорщини та Литви за землі Галицько-Волинської держави. Польська експансія на українські землі. Вхідження Волині, Чернігово-Сіверщини, Поділля до складу Литовської держави. Характер Литовсько-Руської держави. Кревська унія. Остаточне захоплення Польщею Галичини. Українські землі під владою Литви та Польщі наприкінці XIV - в першій половині XVI ст. Україна за великого князя Вітовта. Повстання литовсько-руської знаті на чолі з князем Свидригайлом проти Польщі. Ліквідація автономії Київського і Волинського удільних князівств. Закарпаття в складі Угорщини. Буковина в складі Молдавського князівства. Московсько-литовські війни. Завоювання Московською державою чернігово-сіверських земель. Кримське ханство у XIV-XVI ст. Соціальний устрій та господарське життя в Україні в другій половині XIV - перша половина XVI ст. Соціальна піраміда. Національні і соціальні рухи. Розвиток сільського господарства, ремесла, торгівлі. Міста. Магдебурзьке право. Культурне й церковне життя. Розвиток української мови. Усна народна творчість. Освіта. Ю.Дрогобич. Початок українського книгодрукування. Ш.Фіоль. Літописання. Архітектура. Живопис. Становище православної віри.

ТЕМА 5. Виникнення українського козацтва. Наростання національно-визвольної боротьби українського народу.

Політичне становище українських земель у середині XVI ст. Люблінський сейм 1569 р. та його наслідки для України. Виникнення українського козацтва. Роль князя Дмитра Вишневецького в заснуванні Запорозької Січі. Політико-соціальний та військовий устрій Запорозької Січі. Реєстрове козацтво як форма поширення запорозького устрою на городову Україну. Козацько-селянські повстання наприкінці XVI- в першій половині XVII ст. Перші міжнародні контакти українського козацтва. Українське козацтво на службі іноземних держав. Повстання 1591-1596 рр. під проводом К.Косинського та С.Наливайка. Українське козацтво у першій чверті XVII ст. Гетьман П.Конашевич-Сагайдачний, його політична, військова та просвітницька діяльність. Участь українського козацтва в Хотинській війні. Золота доба

морських походів. Національно-визвольні повстання українського народу 20-30-х рр. ХУІІІ ст. Соціально-економічне та політичне становище України 20-30-х рр. ХУІІІ ст. Польсько-козацький збройний конфлікт 1625 р. 1630 р. - повстання під проводом Т.Федоровича (Трясила); 1635 р. - під проводом І.Сулими. Національно-визвольна боротьба 1637-1638 рр. під проводом П.Павлюка, Я.Остринина, Д.Гуни.

Модуль 2

ТЕМА 1. Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Поділ Гетьманщини, продовження боротьби за незалежність.

Передумови і початок Національно-визвольної війни українського народу проти польського панування. Причини, характер, рушійні сили. Перші успіхи - битва під Жовтими Водами, Корсунем. Розгортання Національно-визвольної війни в 1648-1649 рр. - Битва під Пилявцями, похід в Галичину. Зборівський мир. Утворення Української козацької держави. Зовнішня політика Гетьманщини. Зміни в соціально-економічному житті. Бойові дії в 1650-1653 рр. Битва під Берестечком. Білоцерківський мирний договір. Батозька битва. Молдавські походи. Битва під Жванцем. Українсько-російський договір 1654 р. Воснні дії проти Польщі 1654-1655 рр. Віленське російсько-польське перемир'я 1656 р. Продовження військових дій в 1656-1657 рр. Смерть Богдана Хмельницького. Б.Хмельницький - політик, державний діяч, дипломат, полководець.

Українські землі в роки правління І.Виговського. Зовнішня і внутрішня політика. Галяцька угода. Конотопська битва. Російсько-українська війна. Гетьман Ю.Хмельницький. Переяславський договір 1659 р. Чуднівська компанія. Слободженські угоди. Боротьба за владу на Лівобережжі. Гетьмани П.Тетеря, І.Брюховецький. Андрусівське перемир'я 1667 р. Правобережна та Лівобережна Україна в 60-80-х рр. П.Дорошенко, його боротьба за об'єднання двох частин України. Гетьман Д.Многогрішний. Гетьман Лівобережжя І.Самойлович, його внутрішня і зовнішня політика. Боротьба за гетьманство між П.Дорошенком, П.Суховієм, М.Ханенком. Похід султанського війська на Україну. Чигиринські походи. Бахчисарайський мир. „Вічний мир - 1686 р." Перший кримський похід. Запорізька Січ у другій половині ХУІІІ ст. Запорізька Січ у складі Гетьманщини. Участь запоріжців у війнах проти Польщі, Османської імперії та Кримського ханства. Кошовий отаман І.Сірко. Господарське життя й політичний устрій Лівобережної Гетьманщини та Слобідської України в другій половині ХУІІІ ст. Масова колонізація українцями Слобожанщини. Адміністративно-територіальний устрій Лівобережжя та Слобожанщини. Органи влади. Розвиток сільського господарства, ремесел, промислів, торгівлі. Підпорядкування української православної церкви Московському патріархату.

ТЕМА 2. Українські землі у складі Російської імперії. Наприкінці ХУІІІ - ХІХ ст.

Адміністративно-територіальний устрій та регіональний поділ. Чисельність та етнічний склад населення. Національне та соціальне становище українського народу. Наддніпрянська Україна в системі міжнародних відносин. Україна в російсько-турецьких війнах 1806-1812 рр. та 1828-1829 рр. Азовське козацьке військо. Російсько-французька війна 1812 р. і Україна. Економічне становище - стан сільського господарства й розвиток аграрних відносин. Промисловість. Початки промислової революції. Міста. Розвиток внутрішньої торгівлі. Місце України в зовнішній торгівлі. Початок національного відродження. Національна ідея в суспільно-політичному русі. Діяльність українського дворянства в питанні відновлення автономії України. В.Капніст. Новгород-Сіверський гурток. „Історія Русів". Українське культурне відродження. Роль Слобожанщини у цьому процесі. Російський визвольний та польський національно-визвольний рухи на українських землях в 20-30-х рр. Декабристи і Україна. Кирило-Мефодіївське товариство. Місце Шевченка в українському національно-визвольному русі. Соціальна боротьба. Посилення національного та соціального гніту. Форми і характер протесту українського народу. Повстання селян під проводом У.Кармелюка. „Київська Козаччина" - 1855 р.

ТЕМА 3. Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр.

Україна на початку 1917 р. Лютнева буржуазно-демократична революція в Росії. Початок революції на Україні. Дві тенденції в політичних програмах українських партій - автономіська і самостійницька. Утворення Центральної Ради, її склад, політична програма.

М.Грушевський. Початок українізації армії. Виникнення вільного козацтва. Проголошення автономії України. Наростання політичної боротьби в Україні у липні-жовтня 1917 р. Українські політичні партії, загальноросійські партії: їх програми, боротьба за вплив на маси. Український Національний Конгрес. I і II Всеукраїнські військові з'їзди. I Універсал. Проголошення автономії. Утворення Генерального Секретаріату. В.Винниченко. II Універсал Центральної Ради. Виступ самостійників, „Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріату тимчасового уряду України". Здобутки і прорахунки Центральної влади. Послаблення її позицій. Жовтнева революція і її вплив на розвиток подій на Україні. III Універсал. Проголошення Української Народної Республіки. Війна Радянської Росії з УНР. Проголошення незалежності УНР. Загострення відносин ЦР з Раднаркомом Росії. Ультиматум радянського уряду. I Всеукраїнський з'їзд Рад. Проголошення радянської влади у Харкові. Вступ Червоної армії на Україну. Початок бойових дій. Похід більшовицьких військ на Київ. Бій під Крутами. IV Універсал - проголошення незалежності УНР. Перша спроба радянізації України.

Українська держава. Мирні переговори у Брест-Литовську. Мирний договір Вступ німецько-австрійської армії в Україну. Конфлікт Центральної Ради з військовою адміністрацією. Гетьманський переворот. П.Скоропадський. Зовнішня і внутрішня політика Української Держави. Гетьманський режим і українські політичні партії. Селянське повстання 1918 р. проти режиму гетьманського уряду і окупаційної німецько-австрійської армії. Анулювання РСФРР Брестського договору та наслідки цього акту для України. Директорія УНР. Утворення Директорії та її політичний курс. В.Винниченко. С.Петлюра. Трудовий конгрес. Висадка десанту Антанти на Півдні. Активізація військових дій більшовицької Росії проти УНР. Поразка Директорії. Західноукраїнська Народна Республіка. Проголошення ЗУНР. Формування законодавчої і виконавчої влади. Злука УНР і ЗУНР. Створення УГА. Військові дії проти Польщі. Відхід військ УГА за Збруч. Поглинення Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття іноземними державами.

Формування та політика радянського уряду в 1919 р. Х.Раковський. Політичний курс більшовиків. Політика „воєнного комунізму". Селянські виступи. Політичні партії. Наступ на Україну білогвардійських військ генерала Денікіна. Поразка військ УНР і УГА. Денікінський режим. Партизанський рух на Україні. Боротьба радянських військ проти Денікіна і його поразка.

Відновлення влади більшовиків на Україні на початку 1920 р. Всеукраїнське. Вибори до Рад. Відносини з Радянською Росією. Продовження політики „воєнного комунізму" в економіці і суспільному житті. Діяльність КП(б)У, УКП(б), УКП. Війна Радянської Росії з Польщею та Україною. Варшавська угода між УНР та Польщею. Наступ польських військ. Польський режим. Контрнаступ радянських військ. Ризький мирний договір. Припинення боротьби регулярних військ УНР. Розгром військ Врангеля і махновців. Терор в Криму.

Чинники розвитку культури в 1917-1920 рр. Культурно-освітня діяльність громадських організацій. Загальноосвітня школа за Центральної Ради, Української Держави П.Скоропадського. Стан науки. Відкриття Української Академії Наук (УАН) і Національних університетів. Освітня політика більшовиків. Визначні українські письменники. Театральне, музичне, хорове мистецтво. Ставлення більшовиків до старовини.

ТЕМА 4. Україна напередодні та в роки Другої світової війни.

Конституція СРСР - 1936 р. Конституція УРСР - 1937 р. Великий терор. Судові процеси. Шахтинська справа. „Спілка визволення України". Масові репресії та їх жертви. Українська карта в політиці великих держав напередодні Другої світової війни. Пакт Ріббентропа-Молотова. Тасмійський протокол. Початок Другої світової війни. Вступ Червоної Армії в Західну Україну. Включення західноукраїнських земель, Північної Буковини, Південної Бессарабії до складу УРСР. Радянізація західноукраїнських територій. Репресії тоталітарного режиму та опір йому. Радянсько-німецька війна. Початок війни. Причини катастрофи. Оборонні бої влітку-восени 1941 р. Відновлення української держави. Поразка радянських військ. Окупаційний режим. План „Ост". Геноцид. Розгортання руху опору в Україні та його течії: радянське підпілля і партизанський рух; оунівське підпілля. Створення Української повстанської армії. Україна в 1943 р.

Перемога Червоної Армії під Сталінградом і початок вигнання окупантів з України. Курська битва. Падіння „Східного Валу”. Діяльність радянського підпілля і партизанських загонів. УПА, її політична еволюція. Стосунки між польськими і радянськими партизанами, УПА і Армією Людовою. Героїчна праця українців в тилу.

Україна на завершальному етапі війни - 1944-1945 рр. Січнево-лютий наступ 1944 р. Корсунь-Шевченківська битва. Весняний наступ українських фронтів. Завершення вигнання окупантів з України. ОУН, УПА на завершальному етапі війни. Проблема кордонів. Завершення Другої світової війни. Відновлення Радянської влади на Україні. Розширення прав Радянської України. День Перемоги. Становище в західних областях. Українці у війні. Втрати України у війні. Культурне життя в роки війни

ТЕМА 5. УРСР ТА УТВЕРДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Післявоєнна відбудова і розвиток України в 1945 - на початку 50-х років. УРСР у перші повоєнні роки. Народне господарство. Особливості відбудови промисловості. Післявоєнне село. Політичне життя - „Жднівщина”. Голод 1946-1947 рр. Його причини, масштаби і наслідки. Індустріалізація та колективізація в західних областях. Доля української греко-католицької церкви. Депортація українців. Операція „Вісла”. Репресії. Боротьба ОУН та УПА. Україна на початку 50-х рр.. Внутрішньополітичне становище України після смерті Й.Сталіна. Десталінізація. Вхід Криму до складу УРСР. Суспільно-політичне життя й політична боротьба. XX з'їзд КПРС і Україна. Початок політичних реабілітацій. Масштаби демократизації державного життя. Розширення повноважень України у складі СРСР. М.Хрущов. Ставлення в суспільстві до діяльності М.Хрущова. Л.Брежнєв. Стан економіки в Україні. Економічне реформування. Раднаргоспи і їх вплив на економічний розвиток України. Аграрна політика. Рівень життя населення. Стан продовольчого і товарного забезпечення. Культура і духовне життя. Ідеологізація культурного життя. Посилення русифікації. Лібералізація культурного життя. „Відлига” в українській літературі. Шістдесятники. В.Симоненко, Л.Костенко, З.Сверстюк, І.Світличний, І.Драч та ін. Національно-визвольний рух в Україні. Українська робітничо-селянська спілка. Л.Лук'яненко, І.Кандиба. Праця І.Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація”. Політична опозиція. Програмні та організаційні засади руху опору, його течії і концептуальні погляди. Державницькі ідеали. Система репресій.

Політико-ідеологічна криза радянського ладу в Україні. Ідеологічні орієнтири партійно-державного керівництва та їх ілюзорність. Криза партійно-державного керівництва. Зростання всевладдя Комуністичної партії. Дві лінії в українському партійно-державному керівництві: націонал-комуністична і проімперська. П.Шелест. В.Щербинський. Політико-правовий статус України у складі СРСР. Конституція 1978 р. Стан економіки України та визрівання економічної кризи. Спроби реформування економіки в другій половині 60-х років XX ст. Особливості індустріального розвитку УРСР. Визрівання економічної кризи. Деструктивні процеси на селі. Етносоціальні процеси. Рівень життя трудящих. Здобутки і проблеми розвитку соціальної сфери. Опозиційний рух. Причини його активізації. В.Стус, М.Руденко, О.Тихий, М.Литвин, В.Марченко. Погром 1972-1973 рр. Позасудові переслідування. Утворення УГС та її діяльність. Розгром УГТ. Культура і духовне життя. Освіта. Русифікація. Середня спеціальна школа та вища. Становище науки. Розвиток літератури. Репресії щодо письменників. Мистецтво. Наступ тоталітаризму на українську культуру.

Перебудова в СРСР і Україна. М.Горбачов. Початок перебудови. Поглиблення перебудовчих процесів та падіння авторитету компартії України. Руйнування ідеологічних догм. Виборчі компанії 1989-1990 рр. Боротьба в парламенті. Чорнобильська трагедія. Погіршення економічної ситуації. Наростання економічної кризи. Провал політики прискорення. Причини невдач реформування економіки. Фінансове становище. Рівень життя народу. Криза соціальної сфери та екології. Провал радикальної „економічної реформи”. Розгортання національно-визвольного руху в Україні. Загострення національного питання в СРСР. Активізація національного руху. Формування національних громадських організацій і об'єднань. Розгортання робітничого руху. Шахтарський страйк 1989 р. Виникнення нових політичних партій. Формування Народного Руху України. Спроби політичних реформ і зростання активності українського суспільства. Реформи політичної системи СРСР. Гласність

та лібералізація. Політичні зміни в Україні. Зростання народної ініціативи. Мітинги та демонстрації. Формування багатопартійної системи. Розклад Компартії України. Загострення політичної боротьби. Друга сесія Верховної Ради. Опір демократичним перетворенням. Демплатформа. Декларація про державний суверенітет - 16 липня 1990 р. Провал спроб збереження федерації радянських республік. Суспільно-політичні процеси в першій половині 1991 р. Спроби державного перевороту в СРСР 19 серпня 1991 р. ДКН і Україна. Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Референдум 1 грудня 1991 р. Вибори Президента України. Розпад СРСР.

Початок державотворчих процесів. Об'єктивна необхідність державотворення. Особливості розбудови законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Л.Кравчук - Президент України. Запровадження атрибутів державності. Формування місцевих органів влади і самоврядування. Проблеми розбудови української державності. Дострокові вибори в 1994 р. Президента та Верховної Ради України. Державотворчі процеси в Україні - 1994-2005 рр. Вибори 1994 р. - Л.Кучма - Президент України. Діяльність нового складу Верховної Ради. Вибори до Верховної Ради 1998 р. Президентські вибори 1999 р. Л.Кучма - Президент. Формування більшості у Верховній Раді - 2000 р. Вибори до Верховної Ради 2002 р. Вибори Президента України 2004 р. Політичні сили напередодні виборів до Верховної Ради 2006 р. Конституційний процес в Україні. Конституційний процес в кінці 80-х - першій половині 90-х рр.: здобутки, проблеми. Конституційний договір 1995 р. Прийняття Конституції України (1996 р.). Зміни і доповнення до Конституції прийняті Верховною Радою 2004 р. (повинні набрати чинності - вересень 2005 р. - січень 2006 р.). Україна за часів президентства В. Януковича. Євромайдан 2013. Революція 2013-2014 рр. Анексія Криму. Початок російсько-української війни.

Економічне життя України в першій половині 90-х років. Спроби реформування економіки та причини їх невдач. Гальмування ринкових реформ. Економічна катастрофа. Страйкова боротьба. Роздержавлення, приватизація та фінансова система. Сучасний стан, проблеми економіки та пошук шляхів їх розв'язання. Основні тенденції розвитку економіки в другій половині 90-х років на сучасному етапі. Фінансова та мікроекономічна стабілізація. Суперечності здійснення аграрної реформи. Проблеми, прорахунки у реформуванні економіки. Пошуки шляхів, їх розв'язання. Етносоціальні процеси та рівень життя населення. Демографічні зміни. Падіння рівня життя населення. Соціальна диференціація суспільства. Міжнаціональні відносини. Етнічні меншини. Духовне розкріпачення і початок національного відродження. Релігійне життя. Культура та духовність. Загальнокультурний процес. Освіта і наука. Преса і книговидавнича справа. Кіно, телебачення, радіо, театр. Фізична культура, спорт. Церковні відносини.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Модуль 1						
ТЕМА 1 Вступ. Предмет, завдання, значення історії України, її періодизація.	5	2				3
ТЕМА 2. Первіснообщинний лад. Найдавніші цивілізації на території України	9	2	2			5

ТЕМА 3. Київська Русь та Галицько-Волинська держава	9	2	2			5
ТЕМА 4 Українські землі під владою іноземних держав (друга половина XIV - перша половина XVI ст.).	9	2	2			5
ТЕМА 5. Виникнення українського козацтва. Наростання національно-визвольної боротьби українського народу.	11	2	4			5
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	45	12	10			23
Модуль 2						
ТЕМА 1. Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Поділ Гетьманщини, продовження боротьби за незалежність.	9	2	2			5
ТЕМА 2. Українські землі у складі Російської імперії. Наприкінці XVIII - XIX ст.	9	2	2			5
ТЕМА 3. Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр.	11	2	2			3
ТЕМА 4. Україна напередодні та в роки Другої світової війни.	13	2	2			5
ТЕМА 5. УРСР та утвердження незалежної української держави	13	4	2			5
Модульна контрольна робота	2					
Разом за модуль	45	12	10			23
Разом за семестр	90	24	20			46

(заочна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	у тому числі					
	Усього	лекції	практичні (семінарські)	лабораторії	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
ТЕМА 1 Вступ. Предмет, завдання, значення історії України, її періодизація.	1	0,5	0,5			
ТЕМА 2. Первіснообщинний лад. Найдавніші цивілізації на території України	9	0,5	0,5			8
ТЕМА 3. Київська Русь та Галицько-Волинська держава	9,5	1	0,5			8
ТЕМА 4 Українські землі під владою іноземних держав (друга половина XIV - перша половина XVI ст.).	9,5	1	0,5			8
ТЕМА 5. Виникнення українського козацтва. Наростання національно-визвольної боротьби українського народу.	10	0,5	1			8,5

ТЕМА 6. Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Поділ Гетьманщини, продовження боротьби за незалежність.	9,5	0,5	0,5			8,5
ТЕМА 7. Українські землі у складі Російської імперії. Наприкінці XVIII - XIX ст.	10,5	0,5	0,5			9,5
ТЕМА 8. Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр.	9,5	0,5	0,5			8,5
ТЕМА 9. Україна напередодні та в роки Другої світової війни.	10,5	0,5	1			9
ТЕМА 10. УРСР та утвердження незалежної української держави	11	0,5	0,5			10
Разом за семестр	90	6	6			78

6.3. Темі практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	ПЕРВІСНООБЩИННИЙ ЛАД. НАЙДАВНІШІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	2	2
2	КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ	2	
3	ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	2	
4	НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	2	
5	СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА. БУРЖУАЗНІ РЕФОРМИ 60-70-х рр. XIX ст. ТА ЇХ ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ	2	
6	УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЇ (XIX-ПОЧ. XX СТ.)	2	2
7	НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ (1917-1921 РР.)	2	
8	УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД (20-30-ТІ РР. XX СТ.)	2	
9	УКРАЇНА НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ	2	
10	УТВЕРДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	2	2
Разом		20	6

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Предмет, завдання, значення історії України, її періодизація.	2	2
2	Первіснообщинний лад.	2	4
3	Виникнення та розквіт Київської Русі.	2	4
4	Київська Русь за часів роздробленості. Галицько-Волинське князівство.	2	4
5	Українські землі в умовах іноземної колонізації (друга половина XIV - перша половина XVI ст.).	2	5
6	Зародження і розвиток українського козацтва. Наростання національно-визвольної боротьби українського народу.	2	5
7	Національно-визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої середини XVII ст. Відродження української	2	5

	держави.		
8	Українські землі в другій половині XVII ст. Поділ Гетьманщини, продовження боротьби за незалежність.	2	5
9	Українські землі наприкінці XVII - першій половині XVIII ст.	2	5
10	Українські землі в другій половині XVIII ст.	2	5
11	Українські землі у складі Російської імперії. Наприкінці XVIII - у першій половині XIX ст.	3	5
12	Скасування кріпосного права. Буржуазні реформи 60-70-х рр. XIX ст. та їх проведення в Україні.	3	5
13	Україна на початку XX ст.	3	5
14	Українські національно-визвольні змагання.	3	5
15	Розвиток України в 20-30-ті рр.	3	3
16	Україна напередодні та в роки Другої світової війни.	3	2
17	УРСР у 1945-1985 рр.	3	3
18	Утвердження та розбудова сучасної України	3	4
	Разом	46	78

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

З метою підвищення якості засвоєння матеріалу при проведенні занять використовуються різноманітні демонстраційні матеріали: фрагменти публікацій, джерельної літератури, що сприяють формуванню повного уявлення про культурний феномен; візуальний ряд (репродукції). Проведення занять передбачає стандартно обладнані навчальні аудиторії та використання технічних засобів (ноутбук, проектор).

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року // Голос України. – 1991. — №165.
2. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. – К., 1990.
3. Конституція України. – К., 1996.
4. Бойко О. Д. Історія України : навчальний посібник — [3-тє вид, вип. доп.] / О. Л. Бойко – К., 2007.
5. Грушевський М. С. Очерки истории украинского народа / М. С. Грушевський – К., 1991.
6. Єфименко А. Я. История украинского народа / А. Я. Єфименко – К., 1990.
7. Історія України / [Кер. авт. кол. Ю. Зайцев]. — [3-тє вид., вип., доп.] – Львів, 2002.
8. Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / [В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко, В. Ф. Колесник та ін.] ; за ред. В. М. Литвина — К. : Знання-Прес, 2006. — 460 с.
9. Комаринська З. М. Історія України : посібник для самостійного вивчення та підготовки до семінарських занять / З. М. Комаринська — Львів : ЛБІ НБУ, 2005. — 191 с.
10. Литвин В. Україна: XX століття. У 2 книгах / В. Литвин, В. Смолій, М. Шпакуватий – К., 2002.
11. Савченко Н. М. Історія України: модульний курс : навчальний посібник / Н. М. Савченко, М. К. Подольський — К. : Видав. «Фірма ІНКІОС», «Центр навчальної літератури», 2006. — 544 с.
12. Світлична В. В. Історія України : навчальний посібник / В. В. Світлична ; за ред. Ю. М. Алексєєва — 3-тє вид. – К., 2005.
13. Субтельний О. Україна: Історія / О. Субтельний – К., 1991.
14. Історія України (для студентів всіх бакалаврських напрямів) : навчальний посібник / [А. І. Безуглий, Л. П. Громова, Д. О. Мельников, А. Б. Пономаренко] – Вінниця : ВНТУ, 2008.

Допоміжна література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
2. Апанович О. Українсько – російський договір 1654 р. : міфи і реальність. – К.: Варта, 1993. – 135 с.
3. Балагурі Е., Пеняк С. Закарпаття - земля слов'янська. Ужгород, 1977.
4. Боплан Г. – Л. де. Опис України з картами. – К.: Наукова думка, 1990.
5. Боплан Г.Л. Опис України. Меріме П. Українські козаки. Богдан Хмельницький. – Л.:Каменяр, 1990.-301 с.
6. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа. – К.,1991. – 316 с.
7. Бунятян К.П. Давнє населення України. - К.: Либідь, 1999.- 228 с.
8. Вегеш М. Карпатська Україна 1938 – 1939 років у загальноєвропейському історичному контексті. – Ужгород, 1997. – Т. 1 – 2.
9. Величко С. Літопис: У 2 т. – К., 1992.
10. Винокур І.С. Археологія України. – К.,1994.
11. Возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 344 с.
12. Галицько – Волинський літопис. – Львів: Червона калина, 1994. – 253 с.
13. Геродот. Історія. – К.,1993.
14. Гетьмани України: історичні портрети. Збірник. – К., 1991. – 216 с.
15. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., 1994. – 539 с.
16. Голод 1921-1923 років в Україні: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1993. – 236 с.
17. Голод 1932-1933 років в Україні: очима істориків, мовою документів / кер.упор. Р. Пиріг, – К.: Політвидав України, 1990. – 603 с.
18. Голод в Україні 1946 – 1947 р.: Документи і матеріали. – К., 1996. – 375 с.
19. Граб'янка Г. Літопис. – К., 1993.
20. Давня історія України: У 2 кн. - К., 1994-1995.
21. Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах. – Ужгород: Патент, 1997. – 289 с.
22. Ділова документація Гетьманщини ХУІІІ ст.: Збірник документів. – К.: Наукова думка, 1993. – 392 с.
23. Документи Богдана Хмельницького. – К.: Вид. – во АН УРСР, 1961.
24. Задорожний В.С. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях. – Львів, 1989.
25. Закарпаття у складі Чехословаччини. Проблеми відродження і національного розвитку: Доповіді наукового семінару / Відп.ред. І. Гранчак. – Ужгород, 1999. – 252 с.
26. Залізняк Л.Первісна історія України. - К.: Вища школа, 1999.- 263 с.
27. Запорозжці: до історії козацької культури. - К.,1993.
28. Історія держави і права України. Хрестоматія. – К.: Вентурі, 1996. – С.35 – 76.
29. Історія України в особах ХІХ-ХХ ст. / Кер. автор кол. І. Войцехівська. – К.: Україна, 1995. – 479 с.
30. Історія України. Документи. Матеріали. – К.: Академія, 2002.
31. Історія України в особах. ІХ-ХУІІІ ст. - К., 1993.
32. Історія України / Керівник авт.кол. Ю.Зайцев. - Львів, 1996, 1998.
33. Історія України: курс лекцій. У 2 кн. / Л.Г.Мельник та ін. - К., 1992.
34. Історія України / Під заг.ред. В.А.Смолія. - К., 1997, 2000, 2002.
35. Історія української культури./ За ред. І.Крип'якевича. – К.; Либідь, 1990. – С.126-128.
36. Кирило – Мефодіївське товариство. Документи і матеріали : У 3 т. – К., 1990.
37. Козацькі ватажки та гетьмани України. -Львів, 1991.
38. Колективізація і голод на Україні. 1929-1933: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1992. – 736 с.
39. Котляр М.Галицько-Волинська Русь. -К.: Альтернативи, 1998.-335с.
40. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ,1990. – 519 с.
41. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство - Львів, 1984

42. Кульчицький С. 1933: трагедія голоду. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
43. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). – К.: Альтернативи, 1999 – 335 с.
44. Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення. 90 – ті роки ХХ ст. – К.: Наукова думка, 2001. – 559 с.
45. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К.: Знання, 1992.
46. Літопис Руський. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
47. Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до Радянської України. – К., 1993. – 111 с.
48. Мельник Л.Г. Герої народних повстань. – К., 1990.
49. Мишко Д.І. Северин Наливайко. – К., 1962.
50. Нариси історії Закарпаття. Т.І. – Ужгород, 1993. – 436 с.
51. Нудьга Г. Республіка козаків. – Л., 1991. – 120 с.
52. Петлюра С. Вибрані твори та документи. – К.: Довіра, 1994. – 217 с.
53. Повість врем'яних літ. – К.: Радянський письменник, 1990. – 558 с.
54. Різниченко В. Пилип Орлик – гетьман України. Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик. – К.: Український письменник, 1996. – 302 с.
55. Романцов В. Робітничий клас Української РСР (1946 – 1970). – К., 1972. – 220 с.
56. Рубльов О.С., Ресніт О.П. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 р. – К.: Альтернативи, 1999. – 320 с.
57. Руська правда. Статут Володимира Мономаха // Історія держави і права України. – К.: Вентурі, 1996. – С. 26 – 33.
58. Свєшніков І.К. Битва під Берестечком. – Львів: Слово, 1992. – 302 с.
59. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст.: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1978.
60. Сергієнко Т.Я. Т.Г. Шевченко і Кирило – Мефодіївське товариство. – К., 1983.
61. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр.: Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1998. – 944 с.
62. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992. – С. 103 – 104.
63. Слово о полку Ігоревім та його поетичні переклади та переспіви. – К.: Наукова думка, 1967. – 520 с.
64. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький. – К., 1993.
65. Сто лет черняховской культуре. Сборник статей. – К., 1999. – 404 с.
66. Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. – М.: Наука, 1967.
67. Субтельний О. Мазепинці. – К.: Либідь, 1994. – 239 с.
68. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. – К., 1993. – 335 с.
69. Україна у Другій світовій війні у документах: Збірник архівних матеріалів (1941 – 1942). – Т.2. – Львів, 1998. – 383 с.
70. Україна: утвердження незалежної держави 1991 – 2001 – К.: Альтернативи, 2001. – 703 с.
71. Українська РСР на міжнародній арені : Зб. документів і матеріалів. – К.: Політвидав, 1963.
72. Українська Центральна Рада : Документи і матеріали: У 2 – х т. – К., 1996 – 1997.
73. Федака С.Д. Землі і міста княжої України – Русі. – Ужгород, 2002. – 140 с.
74. Федака С.Д. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 340 с.
75. Хазанов А.М. Социальная история скифов. – М., 1974.
76. Хрестоматія з історії України для студентів вузів / Упор. Б.І. Білик, Л.В. Дячук, Я.С. Калакура та ін. – К.: ІСДЮ, 1993.
77. Черненко Е.В. Скифо-персидская война. – К., 1984.
78. Чмихов М.О. Давня культура. – К., 1994. – 288 с.
79. Чмихов М.О. Курганні пам'ятки як явище давньої культури. – К., 1993. – 144 с.
80. Чорновіл В. Лихо з розуму. – Л., 1991. – 342 с.

81. Шандор В. Закарпаття: Історично – правовий нарис від IX ст. до 1920 р. – Нью – Йорк, 1992. – 292 с.
82. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. – К.: Вид – во АН УРСР, 1960.
83. Шевчук В.П. Козацька держава. – К.: Абрис, 1995. – 392 с.
84. Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії.- К.: Український письменник, 1994.-311 с.
85. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. У 3 т. – К.,1990.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. ІЗБОРНИК. Історія України IX—XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації: [сайт]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/index.html> (дата звернення 06.09.2012). — Назва з екрана.
2. Михайло Грушевський. Історія України-Руси в 10 томах / Михайло Грушевський. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/index.html> (дата звернення 06.09.2012). — Назва з екрана.
3. Україна. Історія великого народу [сайт] Режим доступу: <http://www.litopys.com.ua/> (дата звернення 06.09.2016). — Назва з екрана.